

KOMÁROM MEGYEI HANGULATJELENTÉSEK AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS ELSŐ HÓNAPJAIRÓL

A több mint 50 esztendővel ezelőtt bevezetett új gazdasági mechanizmus a szocialista Magyarország gazdasági irányításának és tervezésének átfogó reformját jelentette. A több évig tartó előkészítő munkát követően a kidolgozott reformok jelentős részét 1968. január 1-jétől vezették be.

Forrásközlésünk egyik legfőbb célja, hogy az új gazdasági mechanizmus első hónapjaiban keletkezett, az MSZMP Komárom Megyei Bizottságának Archívumában fennmaradt hangulatjelentésekből közöljön válogatást. A publikálásra kiválasztott megyei, járási és városi jelentések elsősorban a mechanizmus 1968. január 1-jei bevezetésével összefüggő helyi nehézségekkel, a vezetőket és a dolgozókat egyaránt érintő problémákkal foglalkoznak.

*

A magyarországi gazdasági reform előkészítése az 1960-as évek közepén az MSZMP Központi Bizottságának irányításával¹ indult meg. Több mint tíz munkacsoport alakult, amelyek a tervezés, az árak, a jövedelem-elvonás, a bérezés és az anyagi érdekeltség, a beruházások, a kül- és belkereskedelem, a mezőgazdaság, a tanácsok, a pénzügyek és más témák kiváló elméleti és gyakorlati szakértőinek bevonásával dolgozták ki a reform részleteit.² A megvalósult elképzelések a tervgazdálkodás és a piaci viszonyok valamiféle összebékítését célozták: a vállalatok önállóságának növelését, ezzel párhuzamosan pedig a központi irányítás, az érdekeltségi rendszer javítását irányozták elő. Az 1968-as új gazdasági mechanizmus nyomán megszűnt a vállalatokra és szövetkezetekre vonatkozó tervelőírások rendszere.³ Éves és öt éves nemzetgazdasági tervek ugyan továbbra is készültek, de ezeket nem bontották le vállalati szintre, s főleg nem írták elő a vállalatok számára azt, hogy mit, miből és mennyit termeljenek.⁴ Ugyanakkor a központi irányítás megőrzött alapvető döntési jogokat az ár-, bér- és jövedelemszabályozás terén, melyekkel a teljes foglalkoztatottságot és a fogyasztói árak stabilitását kívánták elérni. Szintén központi hatáskörben maradt a legfontosabb beruházások meghatározása,

¹ A párt gazdaságpolitikai osztálya Nyers Rezsőt bízta meg a reform részleteinek kidolgozásával.

² Timár Mátyás: *Gazdaságpolitika Magyarországon 1967–1973*. Budapest, 1973, 55.

³ Tomka Béla: *Gazdasági változások és a fogyasztás alakulása a huszadik századi Magyarországon*. In: *A mi 20. századunk*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy – Romsics Ignác. Kolozsvár, 2011, 122.

⁴ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2004, 441.

emellett a külgazdasági kapcsolatok állami monopóliuma sem változott. Az ár- és bérrendszerrel szemben egyszerre több, egymásnak gyakran ellentmondó elvárást is támasztottak. A bérek szabályozásának egyrészt teljesítményre kellett ösztönöznie, ugyanakkor meg kellett gátolnia a túlzottnak tartott jövedelmkülönbségek kialakulását. Az átalakított ármechanizmusnak lehetőleg tükröznie kellett a ráfordításokat, de mindezt a fogyasztói árak stabilitásának garantálásával.⁵ Az 1968-at követő években a szakmunkások mintegy egynegyeddél kerestek többet, mint a betanított munkások, s egyharmaddal többet a segédmunkásoknál. A műszakiak több mint másfélszeresét keresték a munkások átlagkeresetének, a vállalatok felső szintű vezetői pedig három-három és félszer kaptak többet beosztottaiknál. Mindent egybevetve, az 1968 utáni magyar gazdaságot egy olyan társadalmi – állami és szövetkezeti – tulajdonra épülő gazdaságnak tekinthetjük, mely a központi tervezés és a piaci automatizmus elemeit is egyesítette magában, s bár a piacgazdaság hatékonyságát nem érte el, mégis az addigi és a szomszédos szocialista országokban továbbra is uralkodó tervutasításos rendszert jelentősen felülmúlta.⁶

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével kapcsolatos megyei előkészületeket az MSZMP Komárom Megyei Bizottsága az 1967. május 26-án, Tatabányán megtartott pártbizottsági ülésén foglalta össze. A jegyzőkönyv mellékletét képező jelentés szerint *„megyénk gazdasági, műszaki vezetői, párt- és társadalmi szervezetei úgy az ipar, mint a mezőgazdaság területén szervezeten és felelősségteljesen készülnek az új irányítási rendszer bevezetésére és következetes megvalósítására.”*⁷ Elégedetten konstatálták azt is, hogy már 1967-ben jelentősen csökkent a kötelezően előírt mutatók száma, ami jóval szabadabb gazdálkodást tett lehetővé. Ráadásul számos vállalat piackutató tevékenységet is végzett, melynek célja az igények jobb megismerése és az azokhoz történő alkalmazkodás volt.⁸ Az előkészítő munkával⁹ összefüggő egyik legfontosabb feladat a tömegszervezeti vezetők és a párttitkárok ún. „mechanizmus tanfolyamokra” való beiskolázása volt, ahol a 660 fő részletes tájékoztatást kapott a legfontosabb teendőkről.¹⁰ A pártfunkcionáriusok a felkészülési munka pozitívumai mellett megemlézték azt is, hogy *„a megye területén elsősorban a gyáregységek [!] és telephelyeknél tapasztalni bizonyos elkeseredést, mely a tisztánlátás hiányából fakad. Egyes országos nagyvállalatoknál és trösztöknél tapasztalható olyan jelenség, hogy a gyáregységek, vagy telephelyek önál-*

⁵ Tomka: i. m. 123.

⁶ Romsics: i. m. 441–442.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL KEML), Az MSZMP-Archívumban őrzött iratok (a továbbiakban: XXXV), 1. fond, II. csoport, 54. ő. e., 42.

⁸ Uo.

⁹ Az előkészületek megyei szinten a szénbányászati, a gép- és műszeripari, az építőanyagipari, a vegyipari, a könnyűipari, a közlekedési és a kereskedelmi szektorokat érintették.

¹⁰ MNL KEML XXXV. 1. II. cs. 54. ő. e. 41.

lóságát akarják csökkenteni, a felelősség meghagyása vagy növelése mellett.”¹¹ Az egyes szektorok alapvető feladatainak ismertetését követően összegzésképpen megállapították, hogy a káderállomány a gazdasági mechanizmus célkitűzéseit és az ezzel járó feladatokat megismerte, így a pártvezetés egyelőre nem látta annak akadályát, hogy a megye ipara, mezőgazdasága az eddiginél gyorsabb ütemben fejlődjön.¹² A gazdaságirányítás új rendszere a mezőgazdaság területén lényegében már 1966-ban kezdetét vette. Változott az irányítás, a tervezés és a szerződés-kötés rendje. Igen jelentős volt ezeken kívül a több lépcsőben megvalósuló felvásárlási árrendezés, az amortizációs alapképzés kötelező bevezetése és a tsz-tagság szociális és társadalombiztosítási helyzetének gyökeres javítása.¹³

A mechanizmus 1968. január 1-jei bevezetését követő első megyei tapasztalatokat az 1968. június 25-én kelt pártbizottsági ülésen tárgyalták. Megállapították, hogy az új gazdaságirányítási rendszerre fokozatosan álltak át a megye vállalatai, gyáregységei és szövetkezetei.¹⁴ Ennek volt köszönhető, hogy az ipar és a mezőgazdaság „az év első 5 hónapjában kielégítően fejlődött. A szocialista iparon belül a termelésnövekedés a tanácsi iparban volt a legnagyobb, 18%. A minisztériumi ipar 8%-kal és a szövetkezeti ipar 7%-kal növelte termelését. Más a helyzet azonban, ha az egy foglalkoztatottra jutó termelés alakulását vizsgáljuk. A minisztériumi ipar 7%-kal, a tanácsi ipar 3%-kal növelte az egy foglalkoztatottra jutó termelését a múlt év első negyedéhez képest, míg a szövetkezeti ipar 2%-kal alatta maradt. Ez egyben tájékoztatást ad a termelékenység alakulásáról is. Megállapítható, hogy a szövetkezeti iparban a termelékenység romlott a bázis időszakhoz képest. Nem kielégítő a termelékenység alakulása a tanácsi iparban sem, mivel a 18%-os termelésnövekedést 15%-os létszámnöveléssel biztosította.”¹⁵ Komárom megye szénbányáinak termelésében visszaesést nem érzektek, ami abból adódott, hogy továbbra is a jó minőségű széntelepeket aknázták ki. A szénpiacra kedvező hatást gyakorolt a villamosenergia-termelés növekedésének az üteme is, mely meghaladta a 22%-ot. Ami az építőanyag-ipart illeti, a cement, a mész és az eternittermékek terén nem prognosztizáltak jelentős növekedést az előző évi adatokhoz képest, ennek ellenére 3–5%-kal magasabb volt a termelés. Csökkent az állami iparvállalatok és az ipari szövetkezetek egymás közötti termékcsereje, emellett jelentősen nőtt a közlekedésnek, a szállításnak, a hírközlésnek és a belkereskedelemnek történő értékesítések volumene és az összértékesítésen belüli aránya. Kedvezően hatott, hogy a kiskereskedelmi vállalatok a korábbi évek gyakorlatával ellentétben egyre több terméket szereztek be közvetlenül a gyártóktól, így ezeket lényegesen olcsóbban tudták a

¹¹ Uo. 43.

¹² Uo. 64.

¹³ Pulay Zoltán – Técsi János (szerk.): *Agrárfejlődés ipari környezetben. Komárom megye 1945–1970.* Tatabánya, 1970, 50.

¹⁴ MNL KEML XXXV. 1. II. cs. 61. ő. e., 61.

¹⁵ Uo. 62.

fogyasztóknak értékesíteni.¹⁶ A funkcionáriusok szerint az eddigi eredmények igazolják, hogy „az előkészítésre fordított idő és energia nem volt hiábavaló. A kezdeti lépések sikerültek, a termelés az igényeknek megfelelően fejlődik. Ezzel párhuzamosan visszük a gyakorlatba az új mechanizmus elveit, és tanulunk meg annak szellemében dolgozni, és ez pozitív eredmény.”¹⁷

Az új gazdasági mechanizmus első szakasza 1972 novemberében, a KB félidei plenáris ülésén ért véget. Ezt követően a vezetés lefékezte, alaposan átalakította és csak részlegesen tartotta meg az új gazdasági mechanizmust, hiszen hamarosan számos gazdasági reformintézkedést visszavontak.¹⁸ A gazdasági reformokat ellenzők 1972 és 1974 között több olyan intézkedést is elfogadtattak Kádárral, melyek gazdaságilag megalapozatlanok voltak, ráadásul az 1968-ban indított reformfolyamatok ellen hatottak. A recentralizáció jegyében 1972-ben ismét állami irányítás alá helyezték az 50 legnagyobb vállalatot, az általuk generált veszteséget pedig a nyereséges vállalatoktól elvont jövedelmekkel kompenzálták.¹⁹ A reform végét az 1973-as olajválság következményei és a mechanizmus iránt elkötelezett politikai vezetők (Nyers Rezső, Fehér Lajos) menesztése jelentették.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Tőkés Rudolf: *A kialakult forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódlás 1957–1990*. Budapest, 1998, 107–112.

¹⁹ Romsics: i. m. 451.

Dokumentumok

1.

1968. februári információs jelentés

Dorog, 1968. február 24.

Magyar Szocialista Munkáspárt
Járási Bizottsága
Dorog

Ág. / 2 / 2 / 1968

Tárgy: II. havi információs jelentés

MSZMP Megyei Bizottság
Propaganda és Művelődési Osztálya
Tatabánya
[...]

A gazdasági mechanizmus gyakorlati alkalmazásáról, a menetközben felmerült helyi problémákról /létszámgazdálkodás, csökkentett munkaidő/.

Értékelhető felmérést a bevezetés óta eltelt rövid idő miatt még nem lehet végezni, ezért csak *egyes jelenségekre* kívánunk rámutatni.

A Lábatlani Vasbetonipari Műveknél létszámhiány nincs. A 44 órás munkahét bevezetésére a jelenlegi jövedelmezőség tartása mellett a II. félév folyamán kerül bevezetésre, [!] *kidolgozása folyamatban van.*

A Viscosa gyárban²⁰ 1968. július 1-vel tervezik bevezetni a csökkentett munkaidőt, a több műszakos munkahelyeken a 40, az egészségre ártalmatlan egy műszakos munkahelyeken 44 órás munkahetet. *Az áttérés feltételeit most dolgozzák ki, a dolgozók széles bevonásával. Még mindig sok embert foglalkoztat a részesedési alappal kapcsolatos kategóriába sorolás. Kifogásolják az I-II-III kategóriák közötti részesedési különbséget.*

A nyergesújfalui eternitgyár jelentése alapján *problémát okoz a létszámhiány.* Jelenleg 27 fő hiánnyal dolgoznak. Tavaly a problémát túlórázással meg tudták oldani, jelenleg erre nincs lehetőségük. Meglátásuk, ha e kérdés nem rendeződik, a csökkentett munkaidő bevezetésére csak 1969-ben lesz lehetőség.

A Dorogi Szénbányák Vállalat a csökkentett munkaidő bevezetése során január havi tervét *100,2%-ra teljesítette, 91 fős létszámhiány mellett.*

A lábatlani Cementgyárban a csökkentett munkaidőt 1969. január 1-vel tervezik bevezetni, jelenleg folytatják az ezzel kapcsolatos felméréseket és a létszámkihatás-elemzéseket.

²⁰Magyar Viscosa Rt. Nyergesújfalu.

A lábatlani Papírgyárban a munkaidő-csökkentés megszervezésére, módjának kidolgozására már sor került és március 1-vel kívánták bevezetni, de a központi bérintézkedések késése miatt *el kellett halasztani*.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 3. f. 2. cs. 8. ő. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Dorogi Járási Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, Agitációs és propaganda-munkával kapcsolatos iratok – Eredeti, gépelt.

2.

1968. februári információs jelentés

Esztergom, 1968. február 22.

MSZMP Városi Pártbizottság
Esztergom

PTO/1/6/1968

I.

A pártélet eseményei

[...]

3./ A gazdasági mechanizmus gyakorlati alkalmazásával kapcsolatosan a következő észrevételezések vannak.

P[él]d[ául] beszélnek arról, hogy az árrendezés megtörtént január 1-től, de a *bérszint* még ez ideig nem emelkedett. Egyes üzemeknél az ezzel kapcsolatos előkészületek megtörténtek, ill[etve] már bevezetésre kerülnek. Pld. a SZIM-nél²¹ március 1-től a bérfeljesztési alapot elosztják, 2%-ot az alapbérbe, 2%-ot pedig a prémium céljaira hagynak meg.

A MIM-nél²² II. 1.-től 1,5%-ot építettek be. *A tapasztalat szerint a bérezések elosztása differenciáltan történik.* Városi viszonylatban eddigi megállapítások szerint *a létszámgazdálkodásra vonatkozóan* nincsen olyan tapasztalatunk, hogy esetleges komoly csökkenés mutatkozna. Mégis, a munkaerőhelyzet tekintetében egyes területeken *problémák jelentkeznek*. Pld. *Dorog* viszonylatában *új munkahelyek* létesülnek, és ez bizonyos felszívó hatást gyakorol egyes szakmák területén. Másrészt

²¹ Szerszámgépipari Művek Esztergomi Marógépgyára.

²² Labor Műszeripari Művek.

ezt a helyzetet idézi elő az is, hogy a környező bányauzemek ismételten emelik létszámukat.

A Szerszámgépgyárra vonatkozóan elsősorban a forgácsolókra van ez kihatással, a kisebb üzemek, az új létesítmények, a KTSZ-ek,²³ keresik ezeket a szakmunkásokat.

Az ÉDÁSZ²⁴ vonatkozásában a hálózatszerelőknél mutatkozik ez a probléma, akik a nehéz munkakörülményeiket akarják felváltani a jobb viszonyok között dolgozó üzemekre. Bár anyagiakban ezek előnyösebb helyzetbe nem kerülnek, itt elsősorban a jobb munkakörülmények hatására jelentkezik a probléma.

A csökkentett munkaidővel kapcsolatosan a SZIM-nél és az ÉDÁSZ-nál problémák nem jelentkeznek. A kiesett munkaidőt jobb szervezéssel, műszakfejlesztéssel, normák rendezésével megoldják. Előző jelentésünkben jeleztük, hogy a MOFÉM-nél²⁵ ezzel kapcsolatosan problémák jelentkeztek, melyeket ez idáig nem sikerült kiküszöbölniük.

Az anyaggazdálkodással és -beszerzéssel kapcsolatosan a vállalatok veszélyes tendenciát látnak abban, hogy ez idáig egyes területeken komoly nehézségekbe ütköztek. A helyzetet súlyosbítja a rendkívül tág keretek között mozgó felár rendszer. Attól félnek, hogy a monopolhelyzetben lévő vállalatok kihasználják előnyös helyzetüket, és ennek folytán rendkívüli magas felárakat számítanak a mennyiségi és minőségi rendelkezéseknél. Ez erősen megdrágíthatja a termékek árát, másrészt félnek a vállalatok attól, hogy magas kölcsön felvételére szorulnak, ilyen problémát vet fel a SZIM Marógépgyár, de hasonló jelzéseket tesz a Kályhagyár is.

Pld. a Kályhagyár ez évi vasanyag szükségletét a kereskedelem kikapcsolásával az ózdi Kohászati Üzemek, a Borsodnádasdi Lemezgyár és a Dunai Vasműnél akarta biztosítani, ezért a FERRO-hoz²⁶ benyújtott igényt még a múlt évben felmondta. Kiderült, hogy bizonyos méretű és minőségű vasanyagok szerezhetőek be az említett gyártó vállalatoknál. Emiatt az I. n[egyed]évi szükségleteik biztosítása igen nagy erőfeszítésébe került. Előfordul, hogy a szükséges lemezeket és szögvasakat kénytelenek kiskor áron beszerezni, ami természetesen a termék költség szintjét növeli.

Ehhez a témakörhöz tartozik még az a probléma is, amit a jelentésünk második oldalán a pártbizottsági üléssel kapcsolatosan megjelölünk. Történetesen az a SZIM Marógépgyár esetében, hogy egyetlen diszpozíció sem történt a külker vállalat részéről, és ez figyelmeztet arra, hogy az üzemek[nek] november 15-ig kell legalább az exporttervet teljesíteni, hogy az éves árbevételük biztosított legyen. Ez minden bizonnyal a többi exportra termelő üzemnél hasonlóképpen jelentkezhet, és már most fel kell figyelni erre a jelenségre. Az üzemeknek törekedni kell arra, hogy

²³ Kisipari Termelőszövetkezet.

²⁴ Észak-dunántúli Áramszolgáltató.

²⁵ Mosonmagyaróvári Fémszerelvénygyár Esztergomi Gyáregysége.

²⁶ A FERROGLOBUS Vas- és Acél Termelőeszközkereskedelmi Vállalatról van szó.

exporttervük időben teljesítve legyen, ezáltal az éves árbevételük biztosítva lesz, és ezzel elkerülhetik a hitelek felvételét.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 14. f. 2. cs. 7. ő. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Esztergom Városi Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, Információs jelentések és taggyűlésekről szóló jelentés – Eredeti, gépelt.

3.

1968. áprilisi információs jelentés

Komárom, 1968. május 17.

EKV-03-Ü-02/22/1968.

Információs jelentés

T.

Magyar Szocialista Munkáspárt
Városi Bizottsága
Komárom

Az 1968. április hóra vonatkozó információs jelentésünket az alábbiakban adjuk meg:

[...]

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével kapcsolatos kezdeti nehézségeink továbbra is megvannak, amely[ek] elsősorban a különböző segédanyagok beszerzésében, illetve egyes anyagok megmunkálásának elhelyezésében nyilvánulnak meg. Véleményünk szerint egyes vállalatok csak azokat a rendelkezéseinket fogadják el, amelyek számukra vagy áránál [!] fogva, vagy egyéb vonatkozásban kifizetődőek. Kisebb tételekben történő megrendeléseinket már nagyon nehéz elhelyezni, holott ezen anyagok a termelésnél döntő jelentőséggel bírnak. Így azután az anyag- és áruforgalmi csoport dolgozóinak nagyon sokat kell utazniuk, hogy ezeket az anyagokat is be tudják szerezni. Az áruellátás vonatkozásában dolgozóink több esetben kifogásolták a cipők árának emelkedését.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 11. f. 3. cs. 12. ő. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Komárom Városi Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, MSZMP Lenfonógyár Csúcsvezetőség Komárom, Információs jelentések – Eredeti, gépelt.

4.

1968. májusi információs jelentés

Tata, 1968. május 23.

Magyar Szocialista Munkáspárt
Járási Végrehajtó bizottsága
Tata

Ágit/6.
Készült: 54 példányban
Szigorúan bizalmas!

I.

A pártélet eseményei

[...]

Az új gazdaságirányítási rendszer feladatai és lehetőségei egyre világosabban rajzolódnak ki a dolgozók és a vezetők előtt egyaránt. Az új körülmények között folyó gazdasági munka különösebben aggasztó problémát nem vetett fel, folyamatosan teljesedik ki az új irányítási rendszer a különböző területeken. Ugyanakkor az is igaz, hogy eddig még nem születtek kiemelkedően új pozitívumok, és ezért legtöbbször a problémák felvetésével találkozunk. Helyenként türelmetlenség is tapasztalható, melynek alapján az illúzió volt, hogy az új gazdasági mechanizmus beindítása után azonnali eredményeket fog produkálni.

Az ilyen emberek ezután már a mechanizmus 4., 5. hónapjában csalódottságáról beszélnek, különösen az árak alakulását és a választék bővülését illetően. Miután ugrásszerű fejlődésről nem beszélhetünk, most azt mondják, hogy eddig semmi változást nem látni a mechanizmus következtében.

Az új irányítási rendszerrel, valamint a január 1-én bevezetett intézkedésekkel kapcsolatban a következő információt kaptuk. Tatán több helyen felvetették, hogy az árreformmal kapcsolatos intézkedések január 1-től érvényesülnek, viszont a bérszínvonal ezt nem követte. A bérfeljesztés jelenleg több helyen problémaként jelentkezik.

A víz díjának emelése a tatai Latex Vállalatnál jelentős költségnövekedést eredményezett. A saját termelésű víz használatáért is fizetnek, ami ezelőtt nem volt. Viszont a textilipar rendkívül vízigényes, és ezért az áremelkedés 1.50-ről 3.50-re tetemesen növeli a termelési költségeket. A vízdíjjal kapcsolatos az[on] észrevétel is, amelyet a kocsi pártszervezet jelez. Eszerint különösen a közületek számára jelent nagy költségtöbbletet a vízdíj magas összege. Pld. az óvodát igen magas költséggel terheli annak ellenére, hogy a Vízmű által üzemeltetett vízművet a község

maga hozta, illetve hozza létre. A Vízmű Vállalat ingyen kapja, viszont a létrehozó szerv nem részesül kedvezményben.

A szénárak változásával kapcsolatban az üzemek részéről különösebb észrevétel nem hangzott el, viszont a Városi Hazafias Népfront tapasztalata szerint itt ármérséklésre lenne szükség, mert ez nagyon sok kiskeresetű családot kedvezően érintene. A Környei Állami Gazdaság vezetői annyit említenek meg, hogy a különböző ipari eredetű anyagok áremelkedése (műtrágya, növényvédőszer, táp, koncentrátum) és a különböző szolgáltatások árának emelése negatívan érinti a gazdaságot, mivel a mezőgazdasági termékek áremelkedésének 8%-os aránya nem fedezi az előbbiekből jelentkező többletkiadásokat.

Mindezekkel együtt termelő üzemeinkben, különösen az ipar területén, nem jelentkezt a költségekkel kapcsolatban különösebb kirívó probléma. A tapasztalatok szerint a vezetők az első nehézségek után alapos elemzéssel kedvezően alakítják helyzetüket. Más vonatkozásban viszont vannak problémák. Súlyos munkae-rőhiány jelentkezik a tatai Vízmű Vállalatnál és egyre inkább a Szőnyeggyárban is. Ezt mindkét helyen azzal magyarázzák, hogy nem tudnak magasabb fizetést adni bizonyos munkaterületeken.

A Kocsi Fmsz.²⁷ például az új viszonyok között hátrányos helyzetbe került, mivel kicsinyek az anyagi lehetőségei, viszont teljes egészében magára van utalva. Központi támogatás híján pld. a régen tervezett cukrászda építését és kisvendéglő kialakítását el kellett halasztania. Ugyancsak Kocsról jelzik, hogy január óta a ruházati és a vegyipari cikkeknel is két ízben rendezték újra az árakat, s ennek eredménye áremelés volt. Javasoljuk, hogy ezeket a kérdéseket népi ellenőrzési vizsgálatall ellenőrizzék, és az esetleges negatív törekvéseket szorítsák vissza.

A termelőszövetkezetek értékesítési problémával küzdenek a szarvasmarha és a sertés felvásárlással kapcsolatban. A Bokodi tsz. szarvasmarháit pld. az Állatforgalmi Vállalat ebben az évben nem tudja átvenni. Ez különös tekintettel az aszályos időjárásra, rendkívüli nehézségek elé állítja a termelőszövetkezetet és a háztáji gazdaságokat is a takarmányozás miatt.

Héregről jelentik, hogy a Tatabányai Alumínium Kohó bejáró dolgozói elégedetlenek, mert a megígért 22 napi nyereségrészesedés helyett csak 16 napot fizettek ki. Panaszkodnak az igazgatóra is, mert véleményük szerint teljhatalmú ember a gyárban és azt tesz, amit akar. Azzal a gondolattal foglalkoznak többen, hogy otthagyják a gyárat, mert nincsenek megfizetve.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 5. f. 2. cs. 5. ő. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Tatai Járási Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, Információs jelentések – Másolat.

²⁷ Földművesszövetkezet.

5.

1968. májusi információs jelentés

Esztergom, 1968. május 23.

MSZMP Városi Bizottsága
Esztergom

PTO/1/12/1968

MSZMP Komárom Megyei Bizottsága
Tatabánya

[...]

A gazdasági mechanizmus bevezetésével kapcsolatosan az üzemeknél különösebb észrevételezés nem történt, illetve előző jelentéseinkben jeleztük mindazokat a kérdéseket, amelyek problémaként felvetődtek. A Tanács jelentése szerint a költségvetési szervek gazdálkodásában nehézségek mutatkoznak a beralap és a karbantartási hitel elégtelensége miatt, azonban remény van arra, hogy az év hátralévő részében többletbevételekből a hiányokat pótoljuk. Van olyan jelzésünk, mely szerint több üzemben kifogások merülnek fel a gazdasági mechanizmus bevezetésével kapcsolatban, olyan értelemben, hogy nem megfelelő volt a gyakorlati végrehajtásával vonatkozóan az előkészítés. Ezt úgy magyarázták, hogy megfelelően előkészítettük elvi vonatkozásokban a politikai és gazdasági vezetőket, ugyanakkor a konkrét munkákra vonatkozóan az üzemek későn kapták meg a rendelkezéseket. Elsősorban a minisztériumok munkájával hangzik el e tekintetben bírálat, mely az üzemek problémáiból természetesen fakad.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 14. f. 2. cs. 7. ó. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Esztergom Városi Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, Információs jelentések és taggyűlésekről szóló jelentés – Eredeti, gépelt.

6.

1968. júniusi információs jelentés

Tatabánya, 1968. június

Magyar Szocialista Munkáspárt
Városi Bizottsága
Tatabánya

[...]

Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének I. félévi tapasztalatai azt igazolják, hogy a gazdálkodás tervszerűbbé és következetesebbé vált. A vállalatok igyekeznek – az érdekeltség megnövekedése folytán – minél hathatósabban kihasználni a rendelkezésre álló termelési eszközöket. Több vállalat profiltisztítást hajtott végre a termelékenység növelése céljából. Értékesítési problémákkal egy vállalat sem küzd. Az általuk gyártott termékre a kereskedelem igényt tart. A kormány által meghatározott közgazdasági emelők arra ösztönzik a vállalatokat, hogy sokkal körültekintőbben gazdálkodjanak és eszközöljenek beruházásokat. Bár meg kell jegyezni, hogy a Bank hitelhiánya több ésszerű és fontos beruházás megvalósítását késlelteti.

[...]

Továbbra is kifogásolják a vállalatok a magas felárak felszámolását s a társított értékesítést, amely az indokoltnál nagyobb készletezésre készíti a vállalatokat. Pl. a DUVGÉP Vállalat a fehérvári TŰZÉP telepen csak abban az esetben kap 18 000 m³ gömbvasat, ha 20 000 m³ esőcsatornát is megvásárol. Az ilyen társított értékesítés semmi esetre sem javítja a vállalatok helyes gazdálkodását.

Több vállalat kifogás tárgyává tette az átlagbér-gazdálkodás jelenlegi formáját. Ugyanis a gyakorlat azt eredményezi, hogy a vállalatok átlagbér betakarítása céljából megnövelik „a kapun belüli munkanélkülieket” fiatalok alkalmazásával, s közben állandó munkaerőhiánnyal küzdenek.

A párt és a kormány az 1968. évi gazdasági feladatok kidolgozásánál figyelembe vette a dolgozók jövedelmének fokozott növelését is. Ezen belül a bérek kidolgozását az alapján határozta meg, hogy a vállalatok milyen eredményesen tudják a náluk lévő termelési eszközöket hasznosítani. Ez alapján a kormány úgy döntött, hogy a vállalatok nyereségének terhére 4% maximumig lehet bérfejlesztést eszközölni, és nem korlátozta az egyéb juttatások mértékét. Már a kollektív szerződések kidolgozásánál is az volt a tapasztalatuk, hogy a vállalatok ezen lehetőséget csak kismértékben, vagy egyáltalán nem használják ki. Az átlagos bérfejlesztési előirányzat, ami a kollektív szerződésben nyert rögzítést, 1–2%-ra tehető. A vállalatok óvatosságból nem irányoztak elő nagyobb bérfejlesztést.

A Szénbányák Vállalatának 1968. évi átlagbére a NIM által 31 130 Ft/főben van meghatározva. Bérfejlesztést a bázis átlagbéren belül hajtottak végre, mivel az elmúlt évben a létszám-megtakarítás következményeként kialakult magasabb bázisátlagbér ezt lehetővé tette. Az 1968. első 5 hónapot figyelembe véve, a múlt évhez viszonyítva a dolgozók jövedelme 3%-kal növekedett.

[...]

Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetését követte a vállalat nevezeti felépítésének átszervezése, módosítása, az új feladatokhoz való igazítása. A város adottságá-

ból kifolyólag a vállalat nevezéssel csak néhány üzem rendelkezik, túlsúlyban gyáregység, kirendeltség, főépítés-vezetőség szintén dolgoznak az üzemek.

Azoknál a gyáregységeknél (pl.: Alukohó, Cementgyár, Bányagépgyár) amelyek korábban önálló vállalként dolgoztak, mind a tervfeladatok[ban], mind a távlati fejlesztési feladatokban megfelelő súlyt kapnak a gyáregységek párt- és gazdaságvezetői. A nagyvállalatok kikérik tanácsaikat, bevonják őket a döntések meghozatalába, és kellően tájékoztatják a nagyvállalat összfeladatairól. Úgy ítéljük meg, hogy ezen vállalatoknál a várakozásnak megfelelően jól alakultak a kapcsolatok. Sok nehézséget okoznak azok az üzemek (különösen az újonnan telepítettek), amelyek a reform bevezetése előtt is üzem [!], gyáregységként üzemeltek. Ugyanis ezek az üzemek a nagyvállalat által kiszabott tervutasítási rendszer szerint dolgoznak. Nem ismeretes[ek] előttük sem az értékesítés, sem a távlati fejlesztés problémái. A legtöbb üzem közülük még az évi feladatát sem ismeri. Nem ismeretes az üzem béralapja, csak a kiadott norma teljesítését, éves volumenét (havi bontásban) ismerik. Pl. Magyar Gyapjúfonó, Kézműipar, ezen gyáregységeknél már az irányban van törekvés, hogy az üzem mennyire gazdaságosan és jól dolgozik. A tanácsi és szövetkezeti ipar területén a megnövekedett önállóság kedvező hatással van a gazdálkodásra, bár több vállalat csak nehezen tud vele élni.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 2. f. 2. cs. 10. ó. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Tatabánya Városi Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, Havi információs jelentések – Eredeti, gépelt.

7.

1968. júliusi információs jelentés

Komárom, 1968. aug. 8.

MSZMP Járási Végrehajtóbizottsága
Komárom

Ikt. sz.: PTO/212/2
Készült: 51 példányban
Szigorúan bizalmas!

[...]

Az új mechanizmus érdekében végzett politikai munka első félévi tapasztalatai:

A Járási PB. 1968. július 20-án tárgyalta meg a reform első félévi tapasztalatait. Az új gazdaságirányítási rendszerre való áttérést járásunk gazdasági egységeiben és az

egyéb területeken dolgozók körében alapos, sokrétű, mindenre kiterjedő előkészítő munka előzte meg. Járásunk párt-, tömegszervezeti és gazdaságvezetőinek nagy többsége az átállást megelőző időben mechanizmus tanfolyamon vett részt. A különböző tanfolyamok hasznosnak bizonyultak, amit jelenleg a gyakorlati tevékenység is bizonyít. Pártszervezeteink propaganda- és agitációs munkája arra irányult, hogy a párttagokkal, a dolgozókkal megismertessék a reform társadalmi, politikai jelentőségét, lényegét és szerepét gazdasági feladataink megoldásában. Községekben, üzemekben pártnapokon ismertettük az új gazdasági mechanizmus célját. Párttagságunk az 1967/68-as évi politikai oktatáson, taggyűlésen vitatta meg a reform bevezetésével, illetve végrehajtásával kapcsolatos tennivalókat. Tapasztalataink szerint elmondhatjuk, hogy az év elején nyugodt légkörben, kapcsolódás nélkül, zavarmentesen kezdődött el a fokozatos áttérés. Pártszervezeteink segítik, ellenőrzik a reform bevezetését, illetve végrehajtását.

Járásunk ipari és mezőgazdasági üzemeiben az év első hat hónapjában a termelés kielégítően alakult. Tervek, előirányzatok időarányos részét teljesítették. Kihaszíratlan kapacitás nincs, az alapanyag-ellátás és a késztermékek értékesítése megfelelő. Az elért eredményekben jelentős szerepük van a pártszervezeteknek. Az elmúlt hat hónap időszakára elmondhatjuk, hogy pártbizottságaink, pártszervezeteink a lehetőségeikhez képest maximálisan igyekeztek segítséget nyújtani a nagyarányú tömegpolitikai munka kiszélesítésében. Ezt a nagyobb és a káderekben is erősebb pártszervezetek munkájában lehet hatékonyan értékelni.

Pártszervezeteink nagy többsége következetesen jól oldotta meg az új helyzetből adódó feladatokat. A bizonytalanságból fakadó helytelen szemléletet helyes felvilágosító munkával, határozott állásfoglalással feloldották, illetve tisztázták. A párttagság helytállásának, aktív tevékenységének eredménye, hogy azok a nézetek, amelyek az új gazdasági mechanizmustól a párt és politikájának háttérbe szorítását remélték, jelentősen megváltoztak. Nyilvánvalóvá lett sok kételkedő előtt is, hogy gazdasági életünk jobbá tételében, korszerűsítésében pártunk újból megmutatta erejét, erősítette vezető szerepét. Járásunkban a reform első hat hónapjának tapasztalatai azt bizonyítják, hogy gazdaságpolitikánkat az új gazdasági mechanizmus alapvetően jól szolgálja, a termelési célkitűzések megalapozottak, az eredmények biztatóak. A munkások, parasztok, az értelmiség kedvező munkája helyes irányban bontakozik ki, alkotó módon segíti célkitűzéseink megvalósítását.

A helyes gazdaságpolitikai munka végzése céljából felhívtuk a párt-, állami és gazdasági vezetők figyelmét arra, hogy a jövőben körültekintően tanulmányozzák a megjelent rendelkezéseket, utasításokat, jobban ismerjék gazdasági adottságaikat, a piaci igényeket, és mindezek figyelembevételével keressék a módját a termelés emelésének, a piaci igények jobb kielégítése érdekében a gazdaságosság útján. Vezetőink igényeljék jobban a pártszervezetek segítségét, a dolgozók aktív kezdeményezéseit, és azokat használják fel munkájukhoz. A műszaki fejlesztéssel, a beruházások hatékonyságának fokozásával teremtsenek jobb feltételeket a további előrehaladáshoz. A jövőben az eddigieknél is nagyobb gondot kell fordítani a gaz-

daságpolitikai propaganda szélesítésére. Állandóan tanulmányozzák a reform gyakorlati végrehajtása során jelentkező ellentmondásokat, azok elemzésével, megoldásával segítsék elő a kedvező tendenciák megerősítését, a negatív jelenségek felszámolását.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 4. f. 2. cs. 7. ő. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Komáromi Járási Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, MSZMP Komárom Járási Bizottság, Információs jelentések – Eredeti, gépelt.

8.

1968. augusztusi információs jelentés

Esztergom, 1968. szeptember 6.

MSZMP Városi Bizottsága
Esztergom

PTO/1/19/1968.

MSZMP Komárom Megyei Bizottsága
Tatabánya

[...]

2./ *Gazdasági mechanizmussal* kapcsolatos munkaerőhelyzet alakulása:

Az üzemek jelzései szerint városi viszonylatban tapasztalható, hogy a mechanizmus érvényesítését bizonyos mértékben fékezi a szűkös munkaerőforrás. Főleg a segédmunkaerőben van hiány, de egyes munkaterületeken női segédmunkashiány is tapasztalható. Ennek oka egyrészt az alacsony kereseti lehetőség (takarítónő, szakképesítés nélküli dolgozók, idény munkaerők stb.), másrészt a nehéz munkakörülmények. Pld. az ÉDÁSZ-nál, ahol a segédmunkaerők magas bérezést érhetnek el, de a munkakörülményeik igen nehezek.

A *Kórháznál* a férfi munkaerő alkalmazásában van szűk keresztmetszet [!], különösen nehéz betölteni a szakképzett középkáder beosztásokat. A betegségből, szülésből, gyermekápolási segélyt igénybe vevőkből [!] *megüresedett helyeket szakképzettség hiánya miatt nem tudják helyettesíteni.* [!] Bár az új gazdasági irányítási rendszer a helyettesítésekkel kapcsolatosan nagyobb lehetőségeket ad, azonban az Egészségügyi Minisztérium utasítása és a pénzügyminisztériumi rendelet ezzel kapcsolatosan nem egyértelmű, úgy, hogy jelenleg még a bérmegetakarításból képezhető jutalmazásban nincs egységes állásfoglalás. A Kiskereskedelmi Vállalatnál is meglehetősen nagy a fluktuáció, itt elsősorban a rossz munkaidő-beosztásra

hivatkoznak a dolgozók. Ugyanis nagyobb ebédszünettel délelőtt és délután is szolgálatban vannak.

A tapasztalatok szerint az üzemekben a fluktuáció még nem állt meg. Az új Munka törvénykönyv által adott lehetőségekkel élnek a dolgozók és keresik a jobb beosztású és magasabb bérű üzemeket. A segédmunkaerőre jellemző, hogy az alföldi megyékből itt dolgozók mind többen kapnak közelebbi helyeken állást, és ezért szűkül üzemeknél a segédmunkaerő keresztmetszete.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 14. f. 2. cs. 7. ő. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Esztergom Városi Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, Információs jelentések és taggyűlésekről szóló jelentés – Eredeti, gépelt.

9.

1968. szeptemberi információs jelentés

Tata, 1968. október 7

Magyar Szocialista Munkáspárt
Járási Végrehajtóbizottsága
Tata

Agit/10.
Készült: 100 példányban!
Szigorúan bizalmas!

[...]

2./ A gazdasági mechanizmus tevékenységének egyik tapasztalataként több üzemünkben folyamatosan vezetik be a munkaidő-csökkentést. Mivel ezek [!] bevezetése nemrégén történt meg, még kevés konkrét tapasztalatunk van. Általános vélemény azonban az a jelzett üzemeknél, hogy kedvezően fogadták, a termelés nem csökkent.

A munkaidő-csökkentéssel kapcsolatban Tatán a pedagógusok körében említésre méltó észrevétel történt. A tantestületi ülésen a szülőkkel folytatott beszélgetés alapján vetődött fel az alábbi kérdés:

A dolgozó szülőknek biztosított szabad szombat célszerű felhasználását esetenként akadályozza, hogy gyermekeinknek ezen a napon is iskolába kell menniük. Szaporodott a szülők azon óhaja, hogy a gyermekeket engedjék el szombaton az iskolából, hogy el tudjanak utazni, hétvégén kirándulni, üdülni.

Ezért célszerű lenne gondolkodni annak megoldásán, hogy az iskolákba is be lehessen vezetni a szabad szombatot. Véleményük szerint ez nem lenne újszerű, hiszen a Szovjetunióban, Csehszlovákiában és az NDK-ban is van ilyen gyakorlat.

Jelzet: MNL KEML XXXV. 5. f. 2. cs. 5. ő. e. – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Az MSZMP Archívumban kezelt iratok, Az MSZMP Tatai Járási Bizottságának és alapszervezeteinek iratai, Információs jelentések – Eredeti, gépelt.

BALÁZS WENCZ

REPORTS FROM KOMÁROM ABOUT THE FIRST MONTHS OF THE NEW ECONOMIC MECHANISM

The New Economic Mechanism, instituted on January 1 1968, was a comprehensive reform of the economic governance and planning in the socialist Hungary. The main purpose of our document publication, with a brief introduction, is to publish selected reports from the Archives of the MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt = Hungarian Socialist Workers Party) Komárom County Committee, which were made during the first few months of the New Economic Mechanism. The selected local reports focus primarily on regional issues related to the introduction of the mechanism on January 1 1968, and on questions affecting party leaders and workers alike.

